

Materiais para a **COEDUCACIÓN** | 4

TRABALLANDO A PREVENCIÓN da violencia de xénero na adolescencia

Índice

Introdución	5
1. Introducción: poñendo cara á violencia de xénero na adolescencia	7
2. Tipos de violencia de xénero na adolescencia.....	9
3. Estratexias de prevención da violencia de xénero na adolescencia	17
Bibliografía.....	19

Introdución

A CIG-Ensino e a AS-PG editabamos no ano 2018 o manual *Coeducación. Alicerce do ensino* co cometido de trasladar ao profesorado a necesidade de achegarse a esta temática e de ofrecerlle unha serie de directrices e modelos para encamiñar o traballo da mesma. Este libro foi repartido por nós en todos os centros de ensino público de xeito que se pode atopar ou ben na biblioteca ou nos departamentos de orientación, ademais de poder consultarse nas páxinas webs das dúas entidades.

O capítulo centrado na violencia machista é da autoría de Carmen Ruíz Repullo, unha das máis recoñecidas estudosas sobre este tema a nivel estatal. Dada a proximidade do 25N, rescatamos este fragmento do manual que leva por título: «Traballando a prevención da violencia de xénero na adolescencia» dado o seu interese e, por desgraza, innegábel vixencia. Se ben é certo que estas achegas de Carmen Ruíz se centran na adolescencia, tamén o é, como ela ben indica, que a educación afectivo-sexual se debe levar a cabo desde a infancia; consideramos por iso que este material pode ser tamén de utilidade para aquel profesorado que imparte clases en infantil ou primaria.

Neste texto podemos atopar un valioso estudo sobre a identificación e tipoloxía de violencias machistas que afectan nomeadamente á adolescencia (dentro dunha relación de afectividade, violencias sexuais e ciberviolencia de xénero) e que nos dan pé a reflexionar sobre determinados comportamentos que habitualmente damos por «normais» cando son a base dun sutil e perverso sistema machista. Por outro lado, achégansenos estratexias de prevención e de detección deste tipo de violencia. Para completar o traballo, contamos tamén cunha interesante bibliografía que convidamos a consultar.

Consideramos desde a AS-PG e a CIG-Ensino que é fundamental a formación do profesorado para que desde os centros de ensino se traballe co alumnado a prevención da violencia machista, con esta intención editamos este *Materiais para a coeducación*. 4. Pensamos que é tarefa de todas nós (por máis que esta non sexa unha prioridade da nosa Administración) reaccionar, formándonos e formando o noso alumnado, para poñer as bases dunha sociedade do futuro libre de violencias machistas.

1. Introducción: poñendo cara á violencia de xénero na adolescencia

Cada pouco tempo atopámonos nos medios de comunicación algunha noticia sobre violencia de xénero que ten como protagonista a poboación adolescente e nova, o que nos leva a preguntarnos que papel pode adoptar a escola non só na detección destas violencias machistas, senón sobre todo na súa sensibilización e prevención. Pero para iso é necesario unha formación especializada do profesorado sobre esta materia coa finalidade de obter os coñecementos, estratexias e recursos para facer fronte a esta violencia contra as mulleres: a violencia machista, a violencia de xénero ou a violencia patriarcal.

Tomaremos como referencia o concepto de violencia de xénero, por ser o contemplado pola *Lei Orgánica 1/2004, de 28 de decembro, de Medidas de Protección Integral contra a Violencia de Xénero*¹, en cuxo «Título Preliminar» vén definida como manifestación da discriminación, a situación de desigualdade e as relacións de poder dos homes sobre as mulleres. Exercece sobre estas por parte de quen sexan as súas cónxuxes ou de quen estean ou estiveren ligados a elas por relacións similares de afectividade, aínda sen convivencia. Unha definición que xa apunta cara a quen se exerce a violencia (mulleres), quen a exerce (homes) e o por que se exerce (sistema patriarcal), conceptos claves que deben ficar claros para previr, detectar e actuar contra esta violencia.

Pero pese a que a *Lei 1/2004* foi unha das máis avanzadas a nivel internacional, reducía a violencia de xénero a aquela que ocorría unicamente dentro de relacións afectivas, isto é, no marco dunha relación de parella. Hoxe en día este concepto estase modificando xa que en 2014 España ratificaba o *Convenio do Consello de Europa sobre prevención e loita contra a violencia sobre a muller e a violencia doméstica de 2011 (Convenio de Istambul)*², que obriga á súa ampliación incluíndo outras formas de maltrato e agresión contra as mulleres non relacionadas necesariamente co marco da parella ou dunha relación de afectividade: acoso sexual, matrimonios forzados, mutilación xenital feminina, trata de mulleres e nenas con fins de explotación sexual etc.

¹ Consultábel en <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2004-21760> (data de consulta: 22 de xuño de 2018).

² Consultábel en: <https://www.msssi.gob.es/ssi/igualdadOportunidades/internacional/consejoeu/CAHVIO.pdf> (Data de consulta: 12 de xuño de 2018).

Cómpre ter claro que a violencia de xénero non se debe ao comportamento concreto dunha serie de mozos, senón que, como se sinala na súa definición, débese basicamente a un fenómeno estrutural que afunde as súas raíces nas asimetrías de poder entre mulleres e homes, entre mozas e mozos. Esta é a principal causa da violencia contra as mulleres: o feito de ser mulleres nun sistema social, cultural, económico e simbólico que as quere situar nunha posición subalterna. Á súa vez, nestas asimetrías, a masculinidade hexemónica situada no poder utiliza o dominio para non perder a súa posición; así, canto máis risco percibe, canto máis avanza a igualdade, máis utiliza o seu armamento físico, ideolóxico e simbólico para frear o avance. Este dominio é desenvolvido en todos os ámbitos, públicos e privados. Trátase dun problema que o sistema patriarcal quixo manter en privado, pero que cada día se fai máis público.

2. Tipos de violencia de xénero na adolescencia

Aínda que a forma máis recoñecida de violencia de xénero na adolescencia sexa a que ten lugar dentro das relacións de afectividade, tamén habemos de atender a outras formas de maltrato que ocorren dentro e fóra desta relación afectivo-sexual. Falamos concretamente da violencia sexual e da ciberviolencia de xénero. Vexamos detidamente cada un destes tipos de violencia de xénero e a súa relación coa adolescencia.

2.1. Violencia dentro dunha relación de afectividade

Non hai tantos anos que á violencia de xénero que ten lugar en mozas menores dentro das súas relacións afectivas se lle presta a atención que merece. Os datos non deixan indiferente a unha sociedade que presume de modernidade e democracia. Segundo o Consello Xeral do Poder Xudicial³, en 2017, o número de mozas menores con algún tipo de medida cautelar por servítimas desta violencia ascendía a 867, mentres que o número de mozos menores con medidas cautelares condenados por este tipo de delito situábase en 249, unha porcentaxe moi superior á do ano anterior no que atopamos 164 mozos menores de idade. Pero, por que segue existindo esta violencia de xénero nas parellas máis novas? A resposta é ben sinxela, porque segue existindo un sistema machista, moito máis sutil que antes, pero ao mesmo tempo moito máis perverso, xa que utiliza argumentos máis refinados, pero coa mesma finalidade de antes: manter a posición de superioridade dos homes sobre as mulleres. É o que Lorente (2009) denomina Neomachismo ou Posmachismo. Tamén existen outras causas máis concretas como son a configuración do amor romántico ou a construción da masculinidade hexemónica.

Pola súa banda, o amor romántico podemos entendelo como unha construción social cuxa análise habemos de realizar de xeito contextualizado, é dicir, non se entende hoxe en día o amor da mesma maneira que hai cincuenta anos, nin tampouco se entende igual en todas as culturas. Actualmente na nosa contorna, o seu contido é transmitido mediante os distintos axentes de socialización, especialmente polos medios de comunicación, que se converteron

³ Consultábel en: <http://www.poderjudicial.es/cgpj/es/Temas/Violencia-domestica-y-de-genero/Actividad-del-Observatorio/Datos-estadisticos/?filtroAnio=2017> (Data de consulta: 12 de xuño de 2018).

nun dos principais propagadores de ideas, modelos, comportamentos e roles. Con todo, lonxe de pensar que dita transmisión se fai desde parámetros igualitarios, observamos que estes medios convértense nun tentáculo do patriarcado potenciando modelos de feminidade e masculinidade hexemónicos e pautas de relacións de parella insás e até violentas. Con esta afirmación non queremos dicir que os medios non tiveran a mesma influencia ou propagación de valores machistas en décadas anteriores. Con todo, o que chama a atención é que, ao mesmo tempo que se promove desde as institucións a tan ansiada igualdade entre mulleres e homes, se sigan realizando este tipo de producións (Rubio, 2009).

Falamos dun amor romántico cuxas estruturas se sosteñen sobre uns mitos amorosos que están moi presentes na nosa adolescencia. Estes mitos producen crenzas compartidas sobre o «verdadeiro amor», da verdadeira natureza do amor. Con todo, sustentan un ideal romántico que pode considerarse como un factor de risco nas relacións amorosas (Luzón, 2011). Centrémonos en catro deles, os máis aceptados pola adolescencia:

- **O mito dos celos.** Os celos como mostra de amor non son definidos como algo negativo na adolescencia, senón que, pola contra, veno como sinal de amor cara á parella e, por iso, afirman que existen dous tipos de celos: «os bos» e «os malos», crendo que hai un límite visíbel e que van saber detectalo antes de cruzalo.
- **O mito da media laranxa.** Baséase na crenza da predestinación da parella como única elección posíbel, a unión de dúas almas xemelgas, coma se Cupido soubese de antemán a quen debe tirar as frechas. Esta falsa crenza está baseada no ideal de complemento polo que pensamos que as nosas vidas non están completas ata que atopamos a outra metade.
- **O amor do sufrimento por amor.** É a consideración de que no amor é compatíbel danar á outra persoa, seguindo os ditos «os que se pelexan deséxanse» ou «quen ben te quere farate sufrir». Un mito que lexitima calquera comportamento daniño ou violento en nome do amor romántico.
- **O mito do cambio por amor.** Unha idea que xustificada no amor fai crer nun posíbel cambio da persoa. Un mito que xeralmente vai dirixido cara ás mozas convertendo o amor nunha loita para salvar aos homes, converténdooas en salvadoras dos seus noivos.

A construción destes mitos materialízase primeiro en forma de bromas machistas, coa intenciónalidade de non ser presentadas de xeito explícito e que causen un rexeitamento, e posteriormente en forma de enfados e pelexas. Con todo, estas características adquiren diversos graos: as bromas do principio vanse transformando en imposicións; os enfados, en formas de posesión; e as pelexas, en manifestacións que ata chegan á violencia física.

Unido a esta configuración amorosa atopamos outra das causas da violencia machista na adolescencia: a construción da masculinidade hexemónica, ou a erotización do mozo chulo como modelo de atracción. Pero, que modelos de masculinidade están ensinando nos medios de comunicación, na publicidade, nas redes sociais? Os modelos de masculinidade e feminida-

de que se transmiten a través de diversas pantallas (televisión, móbil, ordenador) permanecen ancorados nunha construción hexemónica: ás mozas esíxeselles ser decentes, mentres que aos mozos anímaseles a ser chulos. Pero que se agocha detrás deste modelo de mozo chulo? Un mozo gracioso, que chama a atención, que sexa ou se faga o difícil, que non acepta un «non» por resposta, forte en aparencia, arriscado, pero cando sente segura a relación coa moza móstrase tal como é, isto é, prepotente, machista, que se cre superior, agresivo etc. Neste sentido, é importante ter en conta que ningunha moza se namora dun mozo se pensa que a vai agredir, o agresor non se mostra así desde un principio porque a moza o rexeitaría.

Machismo, amor romántico e masculinidade hexemónica convértense nun cóctel perverso e perigoso que temos que deconstruír desde os centros educativos a través de actuacións e programas que promovan masculinidades igualitarias, feminidades empoderadas e outras formas de relacións baseadas na igualdade, a diversidade e a liberdade.

2.2. Violencias sexuais

Actualmente, falar de violencia sexual tráenos á cabeza o caso da «Manada», ocorrido nas Festas de San Fermín de 2016 e todo o que tivo lugar a partir del, especialmente a toma de conciencia sobre unha problemática bastante invisibilizada, poñendo enriba da mesa que non se trata dun caso illado como ben nos mostran os datos. Por citar algúns, dentro da páxina web *geoviolenciasexual.com* podemos observar que desde o ano 2016 e ata o 23 de xullo de 2018, o número de denuncias por violacións múltiples foi de 55, 28 delas ocorridas no que levamos de ano. É dicir, que as cifras están aumentando neste tipo de delitos sexuais. Pero o que chama tamén a atención destes datos é que preto do 30% dos agresores sexuais son menores de idade, o que nos fai pensar este problema desde unha dobre perspectiva: primeiro, a inexistencia dunha educación afectiva e sexual sa e igualitaria, e segundo, a necesidade urxente de buscar estratexias de prevención de calquera forma de violencia sexual.

Centrándonos en fontes oficiais como o Instituto da Muller, en 2016 os delitos contra a liberdade sexual (entre os que se atopan agresión, abuso, acoso etc.) tiveron un rostro masculino, en máis do 95% das detencións e imputacións, mentres que o rostro cambia cando nos referimos ás victimizacións, máis do 80% de quen sufriron algún tipo de violencia sexual foron mulleres. Pola súa banda, o Ministerio do Interior no *Balance Trimestral de Criminalidad* do primeiro trimestre deste ano, apunta que as agresións sexuais con penetración aumentaran nun 28,4% en relación ao mesmo trimestre do ano anterior. Unhas cifras que nos fan reformularnos a análise da violencia sexual, o cal non debe entenderse á marxe do machismo e da violencia de xénero, é mais, esta violencia está estreitamente vinculada á sociedade machista e a dominación patriarcal. Por iso, analizala sen ter en conta o contexto no que se produce é un erro no que non debemos caer.

Segundo Urruzola (1999), o contexto das relacións afectivo-sexuais é resultado dunha organización social estruturalmente sexista e xerárquica, que as caracteriza, entre outras cousas, pola desvalorización do mundo dos afectos, a redución da sexualidade a unha determinada

idade para as mulleres (baseada principalmente na etapa reprodutiva), a obtención do orgasmo como principal finalidade dunha relación sexual, a heterosexualidade como norma, a colonización do corpo das mulleres e, para rematar, a normalización da violencia sexual. Esta socialización desigual da sexualidade provocou, entre outras cousas, a popularidade de determinados textos destinados a mulleres como *Cincuenta sombras de Grey*, unha triloxía que disfrazada de «liberación sexual feminina», non fai senón situar ás mulleres nos mesmos parámetros sexistas de antes, aínda que con certo toque erótico-pornográfico, sen esquecer tampouco a transversalidade do dominio masculino como forma de romanticismo, algo que ten lugar ao longo dos tres tomos e as súas correspondentes longametraxes. Pola súa banda, a socialización sexual dos mozos non se centrou tanto nesta triloxía senón no consumo de pornografía a través de Internet. A golpe de clic o mostrario pornográfico non deixa moitas dúbidas acerca da perversión deste tipo de socialización: as mulleres seguen sendo mostradas como corpos ao servizo do pracer masculino, o que ata ás veces conleva o uso da violencia como elemento erótico de tales producións.

Esta socialización afectivo-sexual conduce tamén a unha construción social das fantasías sexuais dunhas e doutras, moi marcadas tamén pola desigualdade: os mozos orientan as súas fantasías sexuais cara a prácticas mostradas na pornografía como a penetración anal, o *bukake* ou facer orxías con mozas moi diversas (principalmente actrices porno), mentres que as mozas se inclinan máis cara a prácticas afectivo-sexuais en diversos lugares (praia, *jacuzzi*, probadores de tendas, baños de discotecas) pero case sempre dentro do marco dunha relación de parella (Ruiz, 2017). Neste sentido, atopamos que as mulleres seguen achegándose á sexualidade desde a sutileza, mostrando o seu desexo a través do espazo afectivo, xa que mostralo explícitamente, sen mediar sentimento ningún, segue situándoas en espazos de vulnerabilidade: unha moza sexualmente activa segue sendo considerada como unha moza fácil e licenciosa, o que como mostra a serie de Netflix, *Por trece razóns*, pode provocar que a moza, por non cingirse ao modelo esperado de «moza decente», sufra violencia de xénero, especialmente violencia sexual. En base ao exposto, podemos entender que a liberdade sexual das mulleres segue inscribíndose nos terreos do perigo e non tanto nos terreos do pracer (Ibídem).

Pero, que formas concretas de violencia sexual atopamos? Fagamos un breve repaso por algunha delas:

- **Agresión sexual.** Seguindo as indicacións da ONU Mulleres, a agresión sexual é todo acto de violencia contra a liberdade sexual que non implicaría necesariamente nin a forza nin a existencia de penetración.
- **Coerción sexual.** Baseándonos no traballo de Hernández e González (2009), a coerción sexual entenderíase como unha conduta sexual abusiva que non implica necesariamente tácticas físicas ou de uso da forza. Trátase de estratexias de coerción sexual que conducen a que as mulleres se sintan presionadas para facer algo que non desexan. Pero, cantas mulleres manteñen relacións sexuais sen desexalas? Esta pregunta é difícil de responder, xa que en moitas ocasións, a falta de conciencia sobre o que produce esta presión sexual

dos homes cara ás mulleres provoca que a elas lles custe recoñecelo e ata que algúns deles non entendan este tipo de coerción como unha forma de violencia sexual senón como algo lícito para satisfacer os seus desexos, aínda sendo conscientes de que as mulleres non as desexan. Por iso falamos dunha violencia sexual por falso consentimento, unha violencia que se establece mediante chantaxes, presións, coaccións ou ameazas e que non se realiza desde a liberdade e o desexo, aínda que non conte cunha negativa explícita da muller (Ruiz, 2016).

- **Acoso de rúa.** Segundo o Observatorio contra o acoso de rúa en Chile⁴, defínese como todas aquelas prácticas con connotación sexual explícita ou implícita, que ocorren con carácter de unidireccionalidade entre descoñecidos dentro dos espazos públicos, co potencial de provocar malestar. Entre algunhas formas de acoso de rúa atopamos:
 - Miradas lascivas.
 - Asubíos, bicos, bocinazos, xadeos e outros ruídos.
 - Comentarios sexuais explícitos ou implícitos (o que se coñece comunmente como «piropos»).
 - Rozamentos, tocamentos e «agarróns» en calquera parte do corpo.
 - Presión intencional de xenitais contra o corpo da vítima.
 - Fotografías e gravacións non consentidas.
 - Persecución, xa sexa a pé ou con medios de transporte.
 - Arrecunchamento e outras formas de achegamentos intimidantes.
 - Exhibicionismo.
 - Masturbación pública, con ou sen exaculación.

En que ámbitos pode darse esta violencia sexual? Os ámbitos son moi diversos, pero podemos centrarnos nos máis relacionados coa adolescencia, entre os que se atopa o ámbito da parella, o ámbito do lecer nocturno e o ámbito dos estudos.

Dentro do **ámbito da parella**, as formas de violencia sexual poden ir desde unha coerción ata unha agresión. Neste sentido, o que máis atopamos nas distintas investigacións que revisamos é a coerción sexual en forma de presión para manter relacións sexuais, presión para realizar calquera practica sexual desexada polo mozo, chantaxe emocional etc. Tamén podemos atopar seguindo a De la Peña (2007) outros indicadores como:

- Exixirlle manter relacións sexuais, aínda que ela non o desexe.
- Poñerse irritábel, agresivo ou violento se ela non accedeu a manter relacións sexuais.
- Obrígalas a prácticas sexuais non desexadas pola moza.
- Requiríla sexualmente en momentos ou lugares inapropiados.
- Comparala no ámbito sexual con outras mozas para humillala.

⁴ Consultábel en: <https://www.ocac.cl> (Data de consulta: 18 de xuño de 2018).

- Ocuparse do seu propio pracer, sen ter en conta os desexos da moza.
- Mostrarse desconsiderado e violento ao manter relacións sexuais.

Dentro do **ámbito de lecer** nocturno, as mozas son vítimas de múltiples violencias sexuais que, como mostran algúns estudos (Rodou e Estivil, 2016; *Informe Noctámbul@s*, 2016-2017), tenden a normalizar como parte da noite, entre as que podemos destacar:

- Que che chupen a cara como graza.
- Que che toquen o cu cando vas ao baño.
- Que te acurralen varios mozos para bicarte.
- Que chanceen con violarte aínda que non sexa real.
- Que te rodeen moitos mozos para piropearte.
- Que che fagan un corredor estreito entre mozos para que pases e che toquen.
- Que baile un mozo moi pegado a ti cando hai sitio dabondo na discoteca.
- Que che digan frases do estilo: «o que faría contigo».
- Que te encerren ou coaccionen nun baño.
- Que crean que por invitar a unha copa despois hai que manter relacións sexuais.
- Que te obriguen a bailar sen desexalo.

Para rematar, no **ámbito de estudos**, en concreto, nos centros educativos de secundaria, as mozas sofren determinadas violencias sexuais que tamén tenden a normalizarse, como, por exemplo:

- Tocamentos sen consentimento.
- Acurralarte nun corredor obrigándote a que pases sabendo que te van tocar sen desexalo.
- Que existan normas de vestiario para as mozas e non para os mozos.
- Cando se fan listaxes: a que ten máis tetas, a que ten mellor cu, a que está máis boa etc.
- Cando te perseguen ao baño e non te deixan tranquila.
- Cando che poñen fama de licenciosa, fácil, puta, etc.
- Cando un profesor che mira o corpo de xeito invasivo.

Todas estas formas de violencia sexual teñen lugar baixo o paraugas do que coñecemos como «Cultura de violación», un termo que describe as formas de violencia sexual que se teñen normalizado na nosa sociedade e que seguen pasando desapercibidas por gran parte da sociedade. Facerlles fronte pasa por un proceso de educación afectivo-sexual non centrada no perigo (entendendo este desde intervencións que traten unicamente temas como a prevención de embarazos non desexados, as infeccións de transmisión sexual ou as violencias sexuais) senón na pedagogía do pracer, entendida esta como metodoloxía transformadora das relacións de poder entre mozas e mozos. Debemos educar desde a liberdade, desde o desexo e non desde o consentimento xa que desexar leva implícito consentir. Con todo, consentir non leva implícito desexar.

Neste sentido, a educación afectivo-sexual debe levarse a cabo desde a infancia, non comezar na etapa na que teñen lugar as primeiras relacións sexuais, xa que a reduciríamos a unha práctica concreta e esta é moito máis ampla.

2.3. Ciberviolencia de xénero

Falar de violencia de xénero na adolescencia pasa necesariamente por analizar o rexurdir de novos espazos nos que esta ten lugar, novos ámbitos nos que a presenza física non representa un problema para quen quere acosar, chantaxear, controlar, manipular, agredir ou abusar sexualmente etc. Neste sentido, Internet en xeral, e as redes sociais en particular, configuráronse como novos escenarios onde teñen lugar, primeiro formas de violencia de xénero que xa se están dando de xeito non virtual e que se trasladan ao contexto tecnolóxico, e segundo, formas de violencia de xénero novas que só ocorren neste contexto virtual. Trátase pois da ciberviolencia de xénero, que abarcaría situacións entre as que podemos resaltar: publicación e/ou difusión de imaxes ou vídeos obtidos por *sexting*, *sextorsión*, *grooming*, *revenge porn*, *pornografía* infantil, explotación sexual online, captación de mulleres para trata⁵, etc. Deteñámonos nalgunhas delas, especialmente as que teñen lugar na adolescencia:

- **Sexting.** Por sexting enténdese o envío de contidos de tipo sexual, foto ou vídeos, producidos xeralmente pola persoa que os remite, a outra ou outras persoas por medio de teléfonos móbiles. Son accións que adoitan ter lugar entre persoas que teñen ou han ter algunha relación afectiva ou sexual e que se produce por motivos vinculados directa ou indirectamente á esfera íntima. Cando estes contidos enviados por sexting son publicados e/ou difundidos sen permiso, falamos dun delito que queda recollido no Artigo 197 do novo Código Penal, aínda que non con esta denominación concreta.
- **Sextorsión.** Este termo fai referencia a unha forma de explotación sexual mediante chantaxe, na que alguén utiliza contidos sexuais obtidos por *sexting* ou por medio das *webcams* para obter algo da vítima (xeralmente relacionado coa sexualidade), ameazando coa súa publicación.
- **Grooming** ou **child-grooming.** É unha acción deliberada realizada por unha persoa adulta, maioritariamente homes, co obxectivo de establecer lazos de amizade con menores a través de Internet. Unha estratexia de engaiolamento que tende a ocultar a identidade de quen busca estas relacións facéndose pasar por mozas ou por mozos, e que posteriormente deriva nunha forma de obter unha satisfacción sexual mediante imaxes ou vídeos eróticos-pornográficos de menores e ata como preparación para un encontro sexual.
- **Ciberstalking** como forma de violencia de xénero. Pódese entender como o acoso, espionaxe ou persecución a través de dispositivos tecnolóxicos dun mozo cara a unha moza coa que ha ter ou ten unha relación de afectividade. Este ciberacoso pode materializarse en forma de suplantación de identidade, falsas acusacións, ameazas etc.

5 Para coñecer máis sobre estes delitos podemos consultar: <http://www.pantallasamigas.net/>

- **Revenge porn.** Trátase da publicación de contido sexual en Internet acompañada de información persoal da vítima, maioritariamente mulleres. Adoita ocorrer tras a ruptura dunha relación de parella e como forma de vinganza por parte, maioritariamente, do mozo por non seguir con el, aínda que tamén se pode dar por persoas descoñecidas ás que o contido sexual chegou ás súas mans de xeito ilícito.

Detrás deste tipo de delitos non se atopan como responsábeis as redes sociais, senón quen as usa de xeito delituoso. Neste sentido, habería que insistir en educar desde un uso igualitario e non sexista, e non tanto en abordar as redes sociais como espazos de perigo e risco, especialmente para as mozas, xa que de novo estaríamos fomentando unha cultura do medo dirixida cara a elas.

3. Estratexias de prevención da violencia de xénero na adolescencia

O sistema educativo anda lonxe de entenderse como un espazo meramente destinado a adquirir coñecementos, pola contra, atópase nunha continua reflexión sobre o papel que debe adoptar na sociedade actual. Hoxe en día os centros educativos son espazos para o coñecemento, pero tamén para os valores, a resolución dos conflitos, a capacitación de competencias para a vida etc. Neste sentido, o papel que poden ter os centros educativos na prevención da violencia de xénero pode englobarse en dous ámbitos importantes. O primeiro deles céntrase na prevención, na educación en e para a igualdade, ben a través das distintas materias que se imparten e actuacións internas do centro, ben a través de accións externas con persoal especializado en forma de talleres, teatros, etc. O segundo ten que ver co seu papel na detección da violencia de xénero e no seu posicionamento e actuación respecto diso. É aquí onde o centro debe implicarse e actuar de inmediato baseándose nos medios e protocolos que se faciliten desde a Consellería de Educación, pedindo se fose necesaria colaboración cos organismos especializados.

Para abordar a prevención da violencia de xénero nos centros educativos, primeiro debemos formarnos, coñecer a realidade desigual na que vivimos, ser conscientes do machismo e de como se manifesta na adolescencia. Despois debemos realizar unha procura sobre materiais e recursos que nos poidan axudar nesta tarefa preventiva tendo en conta algunhas cuestións que son imprescindibles de tratar co noso alumnado, como, por exemplo:

- A sociedade machista e neomachista: ferramentas para detectala.
- A historia do feminismo: desde o sufraxismo aos nosos días.
- A desigual distribución de roles entre mulleres e homes.
- A configuración da masculinidade hexemónica.
- A construción de masculinidades igualitarias e feminidades empoderadas.
- A configuración do amor romántico.
- Os mitos románticos como modelos perversos de amor.
- As relacións afectivas e sexuais desde unha pedagogía do pracer.

- A diversidade afectivo-sexual e de xénero.
- As redes sociais: usos e abusos en clave de xénero.

En definitiva, tanto a prevención como a detección da violencia de xénero forman parte fundamental dos obxectivos e retos dunha escola coeducativa. Poñernos mans á obra non só é necesario senón urxente se queremos acabar con esta problemática social.

Bibliografía

- 4º Informe Anual 2016-2017 Noctámbul@s. Observatorio sobre la relación entre el consumo de drogas y las violencias sexuales en contextos de ocio nocturno.
Disponíbel en: <https://www.drogasgenero.info/noctambulas/informes/>
- DE LA PEÑA, E. (2007). «Fórmulas temáticas para la Igualdad nº 5». Fundación Mujeres. Proyecto NEMESIS. Mancomunidad de Municipios Valle del Guadiato.
Disponíbel en: http://www.fundacionmujeres.es/maletincoeducacion/formulas_tematicas.html
- FUMERO, K.; MORENO, M. y RUIZ, C. (2016). *Escuelas libres de violencias machistas*. Palma de Mallorca: Editorial Universidad Islas Baleares.
- HERNÁNDEZ, E. y GONZÁLEZ, R. (2009). «Coerción sexual, compromiso y violencia en las relaciones de pareja de los universitarios». *Escritos de Psicología*, 2 (3). Pp. 40-47.
- LORENTE, M. (2009). *Los nuevos hombres nuevos. Los miedos de siempre en tiempos de igualdad*. Barcelona: Destino.
- LUZÓN, J. M. (coord.) (2011). *Estudio Detecta Andalucía*. Sevilla: Instituto Andaluz de la Mujer.
- ORTEGA, R.; ORTEGA, F. J. y SÁNCHEZ, V. (2008). «Violencia sexual entre compañeros y violencia sexual en parejas adolescentes». *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 8 (1). Pp. 63-72.
- OSBORNE, R. (2009). *Apuntes sobre violencia de género*. Barcelona: Bellaterra.
- RODÓ, M. y ESTIVIL, J. (2016). *¿La calle es mía? Poder, miedo y estrategias de empoderamiento de mujeres jóvenes en un espacio público hostil*. Bilbao: Emakunde
- RUIZ, C. (2018). «La violencia sexual en las redes sociales», en Donoso, T. Y Rebollo, A. (Coords.) *Violencias de género en entornos virtuales*. Pp. 121-135. Octaedro. Barcelona.
- RUIZ, C. (2017). «Estrategias para educar en y para la igualdad: coeducar en los centros». *Coeducación: feminismo en acción. Revista Atlánticas*. 2 (1). Pp.166-191.

- RUIZ, C. (2017). *La violencia sexual en adolescentes de Granada*. Granada: Ayuntamiento de Granada.
- RUIZ, C. (2016). *Voces tras los datos. Una mirada cualitativa a la violencia de género en adolescentes*. Sevilla: Instituto Andaluz de la Mujer.
- RUIZ, C. (2014). *Graduando violencias cotidianas. La construcción social de las relaciones amorosas y sexuales en la adolescencia*. Jaén: Diputación Provincial de Jaén.
- URRIZOLA, Mª J. (1999). *Educación de las relaciones afectivas y sexuales desde una filosofía coeducadora*. Educación Secundaria. Bilbao: Maite Canal Editora.

